

ŠTOOSOVA JEZIČNA PREOBRAZBA

Josip Vončina

1. Utemeljivši se na govornom stanju glavnih urbanih središta u banskoj Hrvatskoj (s juga prema sjeveru to su Zagreb, Varaždin i Čakovec), hrvatski kajkavski književni jezik razvijao se puna tri i pol stoljeća: od Ivana Pergošića do Ljudevita Gaja.¹ Za to se vrijeme uspješno potvrdio prozom, pjesništvom i dramskim djelima. Od druge polovice XVII. stoljeća do sredine XVIII. na kajkavskom se području brižno njegovala leksikografija (Habdelić, Belostenec, Sušnik–Jambrešić), u kojoj se latinskim jezikom omjeravao hrvatski. To mu je pribavilo veliku izražajnu sposobnost, pa Mikloušić 1819. s pravom piše: »Naš horvatski jezik ... pred vnogemi drugemi dičiti se more, da k dijačkomu, hoću reči, najpoglavitešemu na svetu jeziku, najspodobneši je« (10, 138).² Ipak poslije nepuna će dva desetljeća ilirci prihvatiti štokavski tip književnog jezika.

Ta se činjenica različito tumačila.

Znamo li da su Gaj 1835. i Babukić 1836. isticali kako je u »ilirskom« jeziku moguć raznolik izgovor jata (»szvet, szvit, szviet«, 12, 40; jat se izgovara »u nekih stranah Ilirie kakti *je*, u nekih kakti *ie*, u nekih kakti *e*, a u nekih kakti *i*«, 3, 38), korisno je u obzir uzeti Babukićevu preporuku: »dobro je ilirski *ě* razložno kao *je* izgovarati« (3, 38). To pak znači da je »ilirskom« književnom jeziku bilo osnovicom određeno tzv. južno, tj. štokavsko–jekavsko narječje.

Ne treba napose dokazivati da su ilirci svoj program (kojem je pripadalo također izdavanje »Danice« i novina) provodili u doba kad se naša dijalektologija nalazila u povojima. Bez prijeko potrebnih životnih iskustava, jezični zaokret godine 1836. Gaj je nagovijestio proglasom u kojem stoji zahtjev da književni jezik »netražmo u

jednom mjestu, ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Ilirii« (13; usp.; 4, 102; 19, 92; 33, 105). Naprotiv, Maretić je (otprilike stoljeće nakon Mikloušića i Gaja) u modernome hrvatskom književnom jeziku sustavno progonio svaki kajkavizam, preporučujući na primjer: »*Juraj*, prov.; bolje: Đurađ (Đorđe, Đuro)« (21, 40). Ilircima to nije bilo svojstveno: oduševljeni je Gajev sljedbenik Tordinac svoje ime bilježio likom *Gjuro* samo u prvom godištu »Danice«, a poslije toga (u godištima IV–VIII) likom *Jure*.

To pak znači da jezikoslovni pristup našem narodnom preporodu zahtijeva razmatranja u širokom rasponu: u obzir valja uzeti načelnu težnju prema jedinstvenoj osnovici književnog jezika (za koju je odabrano Hrvatima većinsko štokavsko narječje) i pojedinačne jezične podatke.

2. Iako urednici »Danice« nisu htjeli (a po svoj prilici ni znali) sustavno štokavizirati suradničke priloge, ipak su težili znatnu otklonu od pojedinih tradicionalnih književnojezičnih tipova. Smatrali su da najviše preinaka treba kajkavskim tekstovima. To naslutivši ili doživjevši, u osvit preporoda književno aktivni kajkavci našli su se pred izborom: prvo, prestati s književnim radom (poput Jakoba Lovrenčića; 9, 282–283); drugo, ostati postojano vjernim kajkavskoj pisanoj riječi (kao što je odabrao Ignac Kristijanović; 9, 297); treće, s bivšega jezičnog tipa prijeći na novi (a u tome su Ljudevita Gaja slijedili mnogi, među kojima je Pavao Štoos; 9, 289).

U katalogu biblioteke Pet stoljeća hrvatske književnosti navedena su četiri sveska *Hrvatskih kajkavskih pisaca* (25, 10–11). Dva su od njih tiskana (knjiga 15/I; *Druga polovina 16. stoljeća*; knjiga 15/II: *17. stoljeće*), a dva su u pripremi (knjiga 16/I: *18. stoljeće*; knjiga 16/II: *Prva polovina 19. stoljeća*). Teškoće bi se mogle javiti oko posljednjeg sveska: jer su u knjigama 28. i 29. biblioteke (*Hrvatski narodni preporod*, I i II; usp. 16, 17) već objavljeni tekstovi nekih pisaca koji su, svoj književni rad započevši na kajkavskome književnom jeziku, pristupili ilircima. Navedene knjige za cijelu su biblioteku iznimke: jer je samo pri njihovu oblikovanju primijenjeno narječno načelo. Nesporazum je pak u tome što nije potanko utvrđeno prema kojim kriterijima valja kajkavske tekstove lučiti od onih koji nisu takvi.

Jedan bi od mogućih načina bio: da se kajkavski tekstovi prepoznaju uz pomoć jezičnih podataka tome narječju svojstvenih (v. bilj. 1). Nešto takvih podataka (fonoloških i morfoloških) pokazuje sažet opis novije govorne kajkavštine (14, 127–131). Hrvatska književna historiografija taj način zanemaruje. Mjesto njega gotovo se jedno stoljeće primjenjuje drugi način: da se točno odredi vrijeme kad su među preporoditeljima kajkavci po rođenju konačno prihvatili književni jezik štokavske narječne osnove.

Pritom postoje znatna kolebanja, kojima evo triju primjera.

Još na kraju prošlog stoljeća Šurmin je ovako gledao: »Što se godina 1835. više primicala svojemu svršetku, to su se više i pisci rođeni kajkavci ... nastojali pisati

štokavskim narječjem« (40, 154). U međuraću Barac je važnim smatrao to »što će i 'Danica' i 'Narodne novine' od početka 1836 biti pisane štokavski« (4, 6). Napokon, u novije doba govoreći o Štoosu, Stamać drži da taj pisac tek 1838. »počinje pisati isključivo štokavskim narječjem« (32, 321).

Jedan od ranih Gajevih privrženika bio je Tomo Blažek, kajkavac po svemu: rođen u Peterancu,³ školovao se i službovao u Varaždinu i Zagrebu (5, 210). Javio se u »Danici« potkraj prvoga godišta pjesmom *Domorodac*: »Tebe, koi višnji ljūdih iz kupa / Sav domovini miloj s' alduješ, / Bol njeju dēliš, zmožnost mudruješ, / Š njum živiš samo, š njum vmiraš skupa« (7). Prema usvojenoj kronologiji (»Danica« 1835. nije posve štokavska, a od početka 1836. sva je takva) moglo bi se razumjeti što kajkavskim podacima leksičkim (*alduješ*, *zmožnost*), morfološkim (*njum*) i fonetskim (*vmiraš*) Blažek dodaje štokavske (*domorodac* mjesto *domorodec*;⁴ *sav* mjesto *ves*). Naprotiv, na samome početku 1836. u pjesmi *Ilirom* Blažek piše: »Šta? zar u včene prošastja tmine / Kano do sada tolke godine / Pasti će pustit Ilir i ovu?« i »Nebi nahodil tužan u svomu« (8), pa se pored narječno jasnoga *šta* zatječe nekajkavski futur *će pustit* i zacijelo neštokavski lik *nahodil*. Samo dva mjeseca, protekla među objavljivanjem pjesama *Domorodac* i *Ilirom*, vjerojatno su premalen razmak da bi se čisti kajkavac preobrazio u besprijeekorna štokavca.

3. S Blažekovim se putom u važnome smislu podudara Štoosov. I taj lirac sav je svoj život proživio među kajkavcima:⁵ rođen u Dubravici, dio školovanja i službovanja proboravio je u Zagrebu, posljednja dva životna desetljeća proveo je u Pokupskom.⁶ Za razliku od Blažeka, Štoos je glas kajkavskog pjesnika stekao prije preporoda. Raščlanjujući njegov opus, Barac navodi ove početne faze: »1. Spisi na kajkavskom narječju uoči preporoda — 2. Štokavske pjesme u 'Danici' i zasebno sve do g. 1849« (5, 192). Iako s točnošću ne treba pretjerati, ipak je točno da je Štoos u prvom godištu »Danice« objavljivao kajkavske stihove i prozu. Time je zaokružio razdoblje svojih prvenaca, po kojima i jest poznat: to su pjesme *Kip domovine* i *Glas kričečega*. Jedna je (s prvobitnim ili naknadnim naslovom) postala antologijskom, pa je nalazimo u izborima od Barčeva do Skokova (4, 25–29; 10, 255–260; 9, 290–295; 16, 245–250; 19, 99–103; 33, 45–49; 31, 93–96); druga se, naprotiv, rjeđe objavljuje, a znatno skraćenu donosi je Skokova antologija (31, 97).

U »Danici« je Štoos objavio, među ostalim, dvije pjesme: *Ptica u kerletki* 5. rujna 1835. (36) i *Ja i tužna vila* 21. siječnja 1837. (37). Prihvatimo li stajališta navedenih autora, izašlo bi: da su obje pjesme štokavske (prema Šurminu); da je prva kajkavska, druga štokavska (prema Barcu); da su obje kajkavske (prema Stamaću). Valja reći da ih dijeli razmak veći od jedne godine: jer se Štoos u drugom godištu »Danice« nije javio ni jednim prilogom. Bez ikakvih čvršćih dokaza tek bismo naslutiti mogli da je to bila godina Štoosove jezične pretvorbe: iz kajkavca u štokavca.

U prvoj pjesmi (*Ptica u kerletki*) Štoos piše: »Nut, kak samo ja nedužna, / Nut, kak samo se ja tužna / Po kerletki tesnoj tučem, / Javčuč glasom tugujućem / Van iz gorke vuze lučem!« (36). Znamo da kajkavci (osim jugozapadnih) ne razlučuju suglasnike č i ć (14, 128). Budući da ih Štoos u navedenoj pjesmi razlikuje (*lučem* — *tugujućem*, pa *javčuč*), rekli bismo kako se time približava štokavštini. Pritom valja ustanoviti nije li riječ samo o grafijskoj inovaciji (a ne o fonološkoj). Naime, koji mjesec prije toga Štoos je (u *Kipu domovine*) starom kajkavskom grafijom pisao: »Zmed gór po ravnoj *javchuch* doliczi« (34, 9), a na temelju opravdana mišljenja da ista grafija (*ch*) znači isti fonem (č) istaknutu riječ antologije čitaju *javčuč* (4, 26; 19, 100; 31, 94; 33, 46).⁷ Znajući to, upozorit ćemo kako navedeno mjesto iz pjesme *Ptica u kerletki* obiluje kajkavskim jezičnim podacima: *kak* mjesto *kako*; *vuza* mjesto *uza* (14, 128); *javkati* mjesto *jaukati*; *lukati* mjesto *viriti*.⁸

Odnos prema opreci č — ć jedna je od bitnih fonoloških dvojbi našega prepoda.

Od svih kajkavaca tu je opreku prvi počeo provoditi Antun Mihanović, i to vrlo rano (usp. 43). U spisu *Reč domovini* (godine 1815) još piše na kajkavski način (npr.: *Chiztochu*, 22, 3), a malo potom (godine 1818) u oglasu za *Osmana* grafijom razlikuje dva fonema: *Illiriske Knjige iskajuchi* (23, 5), tj.: *cs = č* : *ch = ć*. Za Mihanovića je, dakle, bilo posve prirodno što u *Horvatskoj domovini* (a to je u »Danici« prvi tekst tiskan reformiranom latinicom) piše: »Vedro nebo, vedro *čelo*, / Blaga persia, blage *noći*« (24).

Godine 1830. (u *Kratkoj osnovi*; 11) Gaj predlaže latinicu za kajkavski književni jezik. Iako nudi čak sedam slova s dijakriticima (*č, đ, ĝ, í, ñ, š, ž*; 11, 10, 14, 16, 18), ne pokazuje opreku č — ć, nego je (s kajkavskoga stajališta) s pravom poriče: odbijajući grafem *ř* (11, 10, 12). Godine 1835. (u članku *Pravopisz*), naprotiv, prema »ilirskome« fonološkom stanju uz pomoć slova razlikuje palatalne suglasnike u primjerima *reč* i *hoćemo* (12, 42).

Budući da prijedlozi *Kratke osnove* nisu bili prihvaćeni u praksi, »Danica« se isprva tiskala u dva tradicionalna grafijska sustava. Već u prvom broju časopisa Rakovčeva pjesma *Danica* (26) objavljena je grafijskim sustavom »horvatskim« (tj. starim kajkavskim), a Babukićeva pjesma *Granici i Danici* (1) sustavom »ilirskim« (tj. starim slavonskim). U pismu ne ostvarujući opreku o kojoj je riječ, Rakovac je digram *ch* zapisao u ove tri riječi: »szvedochi szledeche pripechenye« (27). Naprotiv, Babukić je pisao *ch* za *ć*, *cs* za *č*: »Vech su ono csete vitezóvah« (1, 1). Prelazak »Danice« na novu grafiju značio je dvoje: prvo, za Babukića samo preznakovljenje glasovne opreke koju je oduvijek poznao (prije bi pisao *Katancsich*, a po novome *Katančić*, 2, 125); naprotiv, Rakovcu (koji opreku nije poznao u govoru ni u pismu) inovacija je donijela muke: napisati ispravno »Koj *će* speljat *dične* boje« (28)

mogao je samo uz pomoć kojega štokavca. Urednicima »Danice« nije bilo teško (u istom broju s Mihanovićevom *Horvatskom domovinom* i početkom Gajeva članka *Pravopis*) objaviti Kačićevu pjesmu s ispravno zapisanim stihom »Kano cverčak pjevajuć do mraka« (20). Značajne su godinu dana poslije toga zapisane Babukićeve riječi:

»samo u slēdećih nemogu se mnogi uvēžbati:
č glasi kano slavon. ch horv. ty
č glasi kano slavon. cs horv. ch« (3, 38)

Time je za daleku budućnost, sve do naših dana, bila određena jedna od bitnih teškoća koje su morali prevladavati kajkavci prilagođujući se modernome standardnom jeziku.

4. Prelazeći na novu grafiju, urednici »Danice« bitno su prepravljali suradničke priloge; o tome svjedoči Kukuljević (42, 309). Najteže je bilo izmijeniti neštokavske pojave u srokovima.

U drugoj polovici travnja 1835. u časopisu je izašao Vukotinovićev članak *Ivan Vojković* (44): sav sročeni kajkavskim književnim jezikom i starom grafijom, a nova slova rješenja sadrže samo naslov i autorovo ime i prezime (*Vojković, Ljudevit Vukotinović*). Naprotiv, u početku svibnja iste godine »Danica« objavljuje Vukotinovićevu pjesmu *Sužan Ličanin* (45), u kojoj su dosljedno provedena nova slova. Pa ipak, većinom svojih jezičnih podataka odaje svoje kajkavsko lice. Štoviše, njezin distih: »Triput još zlosrēčan junak zdehne, / Na to silno tēlo mu povehne« (45) pokazuje da joj autorom nije bio štokavac: njegovim izborom (*uzdahne* i *povene*) sroka ne bi bilo.

Poznato je da se Pavao Štoos oduševljavao Gajevom reformom latinice (41, 207); o tome svjedoči i njegov članak *Bratinzka rēch gledēch na osznovu ztarinzkoga horvatzkoga pravopisza* (35). Štoviše, Šime Starčević smatrao je (godine 1849) da nov jezik i slova provode »zagrebačke novine i Štoosovi privrženici« (41, 376).

Zapravo, jezična preobrazba Pavla Štoosa (iz kajkavca u štokavca) trajala je vrlo dugo.

Kao što je poznato, kajkavsko narječje (za razliku od štokavskoga) čuva ostatak staroga palatalnoga *r*: *morje, zorja, orjem* (14, 128). U svojoj početnoj fazi Štoos je (godine 1831) pisao: »Ti anda našeg kraljevstva *zorja*, / Koj tišiš stranjskog burkanje *morja*« (10, 260; usp. i 4, 4). U ranoj pjesmi *Ja i tužna vila* (iz godine 1837) stih »Što su *gore*, što je *more*« (37, 9) nagovješćuje da se trudi versificirati na temelju narječja koje mu nije organsko: štokavizmu *more* dajući prednost pred kajkavizmom *morje*.

Primjeri pak u njegovim pjesmama poslije godine 1838. pokazuju da se nikada nije posve odrekao elemenata rodnoga narječja. U pjesmi *Garlica u ilirskoj dubravi*

pěvajuća pored kajkavskih riječi (*križopotje, vědar, znova, zaruži*) ima i ovakvu prilagodbu metru: »Iz daleka *sim* zabludi« (38, 86). Idućem godištu »Danice« na čelu stoji Štoosova *Molitva domorodca* (39), koja ostavlja dojam da je stilizirana u skladu sa štokavskom osnovicom književnog jezika. Ipak, ogledajmo nešto njezina teksta.

U primjeru:

*Jošte prie, neg Slaveni
Kralje svoje pozdravljaše,
Prie, neg' još prosvetjeni
Ikoj drugi rod poznaše*

prošlo vrijeme nesvršenih glagola izražava se nastavkom za aorist (3. lice množine na *-še: pozdravljaše, poznaše*). To je protiv tadašnje norme: za navedeno lice Babukić propisuje aorist (»prošasto minuće vrēme«) *pročitaše, izpiše* i imperfekt (»prošasto trajuće vrēme«) *čitahu, pijahu* (3, 54–55). Štoosov je osjećaj za tu pojedinost pokoleban, i to jer govorna kajkavština u njegovo doba po svoj prilici nije poznavala imperfekt i aorist (kao što ih danas ne poznaje: 14, 130).

U istoj pjesmi piše:

*Zato nemoj dopustiti,
Da se tvoji dari gaze,
Kimi nam je k svàrsi iti.
Kroz tve luči rajske staze*

Dakako, lik *iti* srokom je uvjetovani kajkavizam (usp.: 14, 128), a prate ga: kratka množina *dari* (14, 129), arhaični oblik *kimi* (14, 130). Usporedo s time postoje: opći štokavizam *nemoj* (za razliku od kajkavskoga *naj*), primjer sibilarijacije (*svàrsi*), južnohrvatskom (čakavskom i štokavskom) pjesništvu svojstvena kontrakcija *tve*.

Kad je tako, mjesto tvrdnje da Pavao Štoos od godine 1838. »počinje pisati isključivo štokavskim narječjem« (32, 321) radije bismo rekli: otada piše književnim jezikom štokavske narječne osnovice, i to takvim njegovim oblikom što ga je mogao prihvatiti iskonski kajkavski govornik i pjesnik.

LITERATURA

- Vjekoslav Babukić, Granici i Danici, *Danica*,⁹ tečaj I, br. 1, 10. prosinca 1835, str. 1–2.
- Vjekoslav Babukić, Odgovor, u: Listi dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom, *Danica*, tečaj I, br. 31, [8]. kolovoza 1835, str. 122–124; br. 32, 15. kolovoza 1835, str. 125–128.
- Vjekoslav Babukić, Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga, *Danica*, tečaj II, br. 10–15, 5. ožujka — 9. travnja 1836, str. 37–60.
- D-r Antun Barac (uredio), *Ilirska knjiga*, Beograd 1931.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knjiga I, Književnost ilirizma, JAZU, Zagreb 1954.
- Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb 1740. (pretisak: Liber — Mladost, Zagreb 1973).
- Tomo Blažek, Domorodac, *Danica*, tečaj I, br. 43, 31. listopada 1835, str. 270.
- Tomo Blažek, Ilirom, *Danica*, tečaj II, br. 1, 2. januara 1836, str. 1.
- Vladoje Dukat (izabrao tekstove i pripomenke o piscima dodao), *Sladki naš kaj*, ogleđi iz stare kajkavske književnosti, HIBZ, Zagreb 1944.
- Dr. Franjo Fancev (skupio i uvodom popratio), Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga prepoređa (1790–1832), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, JAZU, Zagreb 1933.
- Ljudevit Gaj, *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*, Budim 1830. (pretisak: Cymelia croatica, Izdanja Međunarodnog slavističkog centra SRH, Biblioteka pretisaka, sv. 1, Zagreb 1983).
- Ljudevit Gaj, Pravopisz, *Danica*, tečaj I, br. 10–12, 14–28. sušca 1835, str. 38–40, 41–43, 46–48.
- Ljudevit Gaj, 1836. Proglas, *Danica*, tečaj II, 6. prosinca (grudna) 1836.
- Mate Hraste, Opći pogled na kajkavski dijalekt, u knjizi: *Antologija novije kajkavske lirike*, uredio Nikola Pavić, Lykos, Zagreb MCMLVIII, str. 123–132.
- Mate Hraste, Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. I, JAZU, Zagreb 1956, str. 387–479.
- Hrvatski narodni prepoređ*, I — *Ilirska knjiga*, priredio: Jakša Ravlić, PSHK, knj. 28, MH — Zora, Zagreb 1965.
- Hrvatski narodni prepoređ*, II — *Ilirska knjiga*, priredio: Jakša Ravlić, PSHK, knj. 29, MH — Zora, Zagreb 1965.
- Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca. (O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika.), *Ljetopis JAZU*, sv. 48, Zagreb 1936, str. 47–88.
- Dubravko Jelčić, *Hrvatski narodni i književni prepoređ*, Školska knjiga, Zagreb 1978.
- Andrija Kačić Miošić, Pesma Radovana i Milovana, *Danica*, tečaj I, br. 10, 14. sušca 1835, str. 38.
- Dr. T. Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*, JAZU, Zagreb 1924.

- Antun Mihanović, *Rech Domovini od Hasznovitozti Piszanya vu Domorodnom Jeziku*, Beč 1815. (pretisak: *Cymelia croatica*, Izdanja Međunarodnog slavističkog centra SRH, Biblioteka pretisaka, sv. 2, Zagreb 1985).
- Antun Mihanović, *Znanostih y Narodnoga Jezika Priateljom*, Padova 1818. (pretisak: v. br. 22).
- Antun Mihanović, Horvatska domovina, *Danica*, tečaj I, br. 10, 14. sušca 1835, str. 37.
- Pet stoljeća hrvatske književnosti, katalog biblioteke*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1981.
- Dragutin Rakovac, Danicza, *Danica*, tečaj I, br. 1, 10. prosinca 1835, str. 1.
- Dragutin Rakovac, Lyubicza szadashnya kneginya szerbzka, *Danica*, tečaj I, br. 2, 17. prosinca 1835, str. 6.
- Dragutin Rakovac, Davori brate!, *Danica*, tečaj I, br. 23, 13. lipnja 1835, str. 89.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, urednik Božidar Finka, obrađivači Vida Barac-Grum, Ivan Kalinski, Zora Reizer, Antun Šojat, Vesna Zečević, knjiga prva, sv. 1, A — CENINA, JAZU — Zavod za jezik IFF, Zagreb 1984.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, urednik Božidar Finka, obrađivači Vida Barac-Grum, Mijo Lončarić, Mile Mamić, Zora Reizer, Antun Šojat, knjiga druga, sv. 4, HIRŠAVSKI A KALATI, JAZU — Zavod za jezik IFF, Zagreb 1988.
- Dr. Joža Skok (priredio), Ogenj reči, antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva, *Kaj*, god. XIX, br. IV–VI, Zagreb 1986.
- Ante Stamać, Elegije Pavla Štoosa i predilirski pjesnički standard, *Umjetnost riječi*, god. XXIX, br. 3, Zagreb, srpanj–rujan 1985, str. 319–325.
- Prof. dr Miroslav Šicel (priredio), *Riznica ilirska 1835–1985*, Cankarjeva založba — Nakladni zavod MH, Zagreb — Ljubljana 1985.
- Pavao Štoos, Kip domovine vu pochetku leta 1831. *Danica*, tečaj I, br. 3, 24. prosinca 1835, str. 9–11.
- Pavao Štoos, Bratinzka reč gledech na osznovu ztarinzkoga horvatzkoga pravopisza, *Danica*, tečaj I, br. 13, 4. travnja 1835, str. 49–52.
- Pavao Štoos, Ptica u kerletki, *Danica*, tečaj I, br. 35, 5. rujna 1835, str. 237.
- Pavao Štoos, Ja i tužna vila, *Danica*, tečaj III, br. 3, 21. siječnja 1837, str. 9–10.
- Pavao Štoos, Garlica u ilirskoj dubravi pjevajuća, *Danica*, tečaj V, br. 22, 1. lipnja 1839, str. 85–87.
- Pavao Štoos, Molitva domorodca, *Danica*, tečaj VI, br. 1, 4. siječnja 1840, str. 1.
- Dr. Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898.
- Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Lingvističko–kulturno–povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978.
- Josip Vončina, Jezična interpretacija prve Kukuljevićeve objavljene pjesme, *Umjetnost riječi*, god. XXIX, br. 3, Zagreb, srpanj–rujan 1985, str. 309–318.
- Josip Vončina, Rani tekstovi Antuna Mihanovića, *Croatica*, god. XVIII, sv. 26/27/28, Zagreb 1987, str. 261–270.
- Ljudevit Vukotinović, Ivan Vojković, *Danica*, tečaj I, br. 15–16, 18–25. travnja 1835, str. 58–59, 61–63.
- Ljudevit Vukotinović, Sužan Ličanin, *Danica*, tečaj I, br. 18, 9. svibnja 1835, str. 69.
- Zrinski — Frankopan — Vitezović, *Izabrana djela*, priredio: Josip Vončina, PSHK, knj. 17, MH — Zora, Zagreb 1976.

BILJEŠKE

¹ Teško je kao »jednog od rodonačelnika« kajkavskome književnom jeziku spominjati F. K. Frankopana (32, 322). On piše: »*Što težaci prideluju, / naj ležaci nasladuju*« (46, 205); lik *što* svojstven je štokavskom narječju, imperativ *naj nasladuju* kajkavskom (14, 131), a provođenje sibilizacije (*težaci, ležaci*) nije kajkavska osobina (14, 129). Riječ je, dakle, o narječnoj mješavini, kao što pokazuje i Belostenec: »*Kay. marit. chà. (Scl.) Sto*« (6, 163). Frankopana među kajkavske pisce ne uvrštavaju važna djela: Dukatova antologija (9, 5) i povijesni kajkavski rječnik (29, 17); ta djela ističu kako Belostenec miješa narječja (9, 33–34; 29, 11).

² Kurzivne brojke pokazuju jedinice literature (prema popisu), a uspravne brojke znače stranice.

³ Ondje će se potkraj prošlog stoljeća (godine 1887) roditi hrvatski književnik Fran Galović (31, 304).

⁴ Kajkavske pjesme pišući dijalektom Blažekova i svojeg zavičaja, Galović primjenjuje likove *zdenec, robec* i sl. (31, 116, 117).

⁵ Vrijedi to i za Dragutina Rakovca (5, 199). Naprotiv, prije nego što će pristupiti ilircima, Ljudevit Vukotinović (također rođeni kajkavac) boravio je na jezičnim područjima: mađarskom (Velika Kaniža, Subotiče), slovačkom (Požun), njemačkom (Beč); usp. 5, 203. Ni Vukotinović nije duže vrijeme proveo u kakvu štokavskom kraju.

⁶ Nije utemeljena pretpostavka da to znači: među štokavcima (32, 322); Pokupsko, u kojem je Štoos živio 1842–1862. (5, 192), nalazi se na kajkavskom području (15, karta; 18, karta).

⁷ Tako je čitao Fancev u prvobitnoj verziji te pjesme (10, 256).

⁸ Lik *javkati* smatra se grafijskom slikom za izgovor *jafkati*; usp. 30, 167, 185.

⁹ Prema pretisku u pet svezaka: *Danica ilirska*, urednik reprint izdanja prof. dr Ivo Frangeš, tehnički urednik Mladen Kuzmanović, Liber croaticus, Liber, Zagreb 1970–1972.